

att Zander stannade till oftare för att ladda ner teoretiska resonemang i sin empiri, resonemang som nu framförallt ligger i inledningen. Jag hade gärna sett ett frekventare möte mellan teori och empiri. Potentialen finns uppenbarligen hos såväl material som forskare. Samtidigt förstår jag vägvalet. Avhandlingen har redan nu formen av en tegelsten. Önskas mer av något skulle det betyda att annat fick strykas. Avhandlingen skulle dessutom få en annorlunda karaktär. Därvidlag har författaren gjort sitt val och jag kan inte påstå att jag tycker att han har gjort fel. För som han själv noterar är detta den första systematiska undersökningen av hur svensk historia har brukats och debatterats under 1900-talet. Avhandlingen har följaktligen fått karaktären av ett referensverk som kommer att visa sig slitstarkt och seglivat. Styrkan ligger framförallt i att undersökningen sträcker sig utanför akademierna, till massmedia och det politiska territoriet. Den har dessutom en empirisk rikedom som Zander inte bara bemästrar utan också konsekvent håller inom den givna teoretiska ramen.

Lars-Eric Jönsson, Lund/Höganäs

Torbjörn Andersson: *Kung Fotboll. Den svenska fotbollens kulturhistoria från 1800-talets slut till 1950*. Symposion, Stockholm/Stehag 2002. 754 s., ill. English summary. ISBN 91-7139-565-2.

I Torbjörn Anderssons omfattande doktorsavhandling i historia, *Kung Fotboll*, studeras hur den svenska fotbollen förändrades ideologiskt och kulturellt från 1800-talets slut till 1950. Huvudtesen är att fotbollen utgjorde ett manligt skötsamhetsprojekt, som tack vare sin klassöverskridande karaktär lyckades uppnå status av svensk nationalsport.

Studien är kronologiskt uppdelad, och behandlar i tur och ordning den borgerligt präglade genombrottsperioden runt sekelskiftet 1900, arbetarklassens snabba intåg i sporten därefter, fotbollens publika och ekonomiska expansion under mellankrigstiden i och med Allsvenskans introduktion, och till sist "guldåldern" efter andra världskriget när publiksiffrorna sköt i höjden och landslaget nådde stora internationella framgångar. Författaren har gått igenom ett omfattande källmaterial, där stommen utgörs av rikslänkande tidsningsorgan som uttrycker den nationella fotbollselitens ståndpunkter, nämligen *Nordiskt idrottslif* och *Idrottsbladet*. Detta material har tjänat som ingång till olika

komplement i form av framför allt dagstidningar och klubbars arkivmaterial. Den arbetsinsats som krävts för avhandlingsarbetet förefaller vara imponerande.

Fotbollens klassaspekt är ett framträdande tema. I inledningsskedet var sporten huvudsakligen ett nöje för de välsituerade, och amatöriska gentlemannaideal förenliga med den borgerliga kulturen förknippades med den. Detta låg helt i linje med situationen i fotbollens ursprungsland England, och detsamma gäller den snabba spridning av sporten till arbetarklassen som snart inträffade. I Sverige skedde islossningen under 1900-talets första decennium, och under mellankrigstiden hade arbetarna redan blivit klart överrepresenterade bland elitklubbarnas spelare.

Fotbollen är sålunda en kulturform som engagerat flera klasser, varför den i hög grad kommit att präglas av en inneboende spänning. Klubbarnas och i synnerhet förbundets ledning har under hela tidsperioden dominerats av övre samhällsskikt, och för att förklara hur borgerligheten lyckades bevara sin maktställning över fotbollen har Andersson på ett fruktbart sätt använt sig av Antonio Gramscis hegemonibegrepp. Författaren skildrar hur det formulerats en hegemonisk ideologi runt fotbollen, kännetecknad av manlighet, skötsamhet, nationalism och klassarbete. Under trycket underifrån har denna ideologi frammanats, men också utmanats och korrigerats.

Ungefär fram till första världskriget var ren klasskampen framträdande ingrediens inom fotbollen. Strejk-brytares deltagande i matcher väckte regelbundet ont blod, och många möten hade en klar klassladdning, inte minst mellan de nya och folkligt präglade föreningarna och de äldre medelklassklubbarna. Ett välkänt exempel är rivaliteten mellan IK Sleipner och IFK Norrköping. Tesen att "idrott och politik hör inte ihop" växte dock successivt fram som en integrerad del av fotbollens hegemoniska ideologi, vilket bland annat yttrade sig i misstro mot dem som opponerade sig mot idrottsutbyte med fascistiska länder under mellankrigstiden.

Fotbollen var i allra högsta grad en arena där borgerlighetens disciplineringssträvanden och massorganisationernas skötsamhetsprojekt verkade, båda i första hand riktade mot arbetarklassen. Skötsamhets- och respektabilitetsivarna tvingades dock föra en ojämn kamp mot fotbollskulturens inneboende egensinnighet, betonar Andersson. Han använder sig av Björn Horgbys distinktion mellan skötsamhet och egensinne, men korrigerar den i så måtto att termen egensinne i sin tur avgränsas mot huliganism. Det egensinniga beteendet

vid fotbollsmatcher innefattade exempelvis svordomar, skrik och tillmälen mot domare och spelare, medan det huligana beteendet yttrade sig i rena våldshandlingar.

Vad gäller det rena våldet visar författaren tydligt hur stökig den svenska fotbollskulturen faktiskt var ända fram till 1930-talet. Under decennierna därefter, fram till 1970, var förhållandena lugnare och stillsammare, vilket gjort att tillståndet dessförinnan glömts bort och ersatts av en myt om en alltigenom idyllisk äldre svensk fotbollshistoria. Tvärtom finns en kontinuitet i svensk fotbollskultur under hela dess historia, inskräper Andersson. Han skildrar utförligt hur spelarnas uppträdande på och utanför planen, inte minst i samband med alkohol, ofta överträdde moralens gränser. Publikens agerande ägnas också stort utrymme. Andersson har kartlagt små och stora publikbråk runtom i landet, och exemplifierar rikligt med en uppsjö av incidenter, allt ifrån domare som jagades på flykten till spelare som inte vågade skjuta bollen i öppet mål av rädsla för publikens vrede.

Just var gränsen gick till det oacceptabla publika beteendet fanns det ingen enighet om. Knappast någon accepterade våldet, utan åsiktsskillnaderna gällde egensinnigheten. Från början ansågs det vara olämpligt att publiken överhuvudtaget väsnades eller att den allt för tydligt höll på det egna laget. Under mellankrigstiden hade dock tyngdpunkten i diskussionen förskjutits; nu ansågs det vara positivt med liv och ljud kring fotbollsmatcherna. De organiserade hejaklackarna var ett försök att styra upp publikutlevelsen, men även om de flesta hejaklackar höll sig inom den tämligen kläm-käcka normen (där man t.ex. hejade på domaren) kunde även detta användas för syften som ansågs moraliskt tivelaktiga (exempelvis nidramsor och liknande).

Fotbollen var sålunda en arena där folkrörelsernas skötsamhetsprojekt aldrig riktigt kom helt till sin rätt – de höga idealen förlorade i kampen mot ståplatsläktarnas praxis. Den arbetarklasskultur som många forskare mer eller mindre förgäves har sökt att finna i de traditionella massorganisationernas barndomsstadium, där mer eller mindre borgerliga skötsamhets- och bildningsideal snabbt vann överhanden, kom på många sätt att finna en frizon på fotbollens läktare. En annan aspekt av skötsamhetsideologins tillkortakommande var att alkohol hela tiden spelade en central roll inom fotbollsklubbarna.

Ytterligare ett centralt element i den hegemoniska ideologin var amatörismen, som från början var ett absolut ideal. I den borgerliga gentlemannamoralen var alla former av ersättningar och belöningar bannlysta – fotbollen skulle spelas för det höga nöjets skull. Dess-

utom var själva tävlings- och resultatnriktningen något suspekt, det viktiga var att ”kämpa väl”. Med spelets klassbreddning har detta emellertid varit omöjligt att tillämpa – för spelare ur arbetarklassen var det svårt att spela utan ersättning. Så även om det till skillnad från andra länder inte uppstod någon egentlig proffsfotboll i Sverige förrän på 1990-talet, blev amatörreglerna redan från mellankrigstiden starkt uppluckrade, inte sällan genom mer eller mindre illegala medel.

Ett annat centralt tema i *Kung Fotboll* är konstruktionen av könsideologier. Fotbollen var i allra högsta grad ett manligt bildnings- och skötsamhetsprojekt. Enligt idealen skulle medelklassens unga män förhäradas och arbetarklassynglingarna förfinas genom fotbollen. Den ”demokratisering” som fotbollen genomlevde i och med dess klassbreddning skedde därför till priset av kvinnornas utestängande, visar Andersson. Denna manliga ideologi var som starkast under decennierna runt 1900-talets mitt, vilket gjort att de ansatser till kvinnlig fotboll som faktiskt existerade dessförinnan mer eller mindre glömdes bort. Inte minst i första världskrigets kölvatten förekom en stappande damfotbollsverksamhet. Denna tilläts dock aldrig utmana den manliga norm, enligt vilken fotboll inte passade sig för kvinnor. Tvärtom kan mycket av den tidiga damfotbollen sägas ha stärkt just manlighetsdominansen, eftersom den vanligen förekom i form av muntrationstillställningar där damlag möte ”gubblag” bestående av politiker och liknande.

Idrotten och inte minst fotbollen har under 1900-talet spelat en viktig roll i nationalismen världen över, och det tidiga 1900-talets Sverige var givetvis inget undantag. Framför allt önskade den svenska fotbollen popularisera landslaget, vilket dock var lättare sagt än gjort. Klubb fotbollen var som överallt annars fotbollens bas, och det var runt klubbarna som supporteridentiteten primärt uppstod. I Sverige lanserades landslaget på allvar under 1910-talet, men det kom att dröja ända till andra världskriget innan landslagsfotbollen slog igenom på allvar. Innan dess spelade förmodligen Allsvenskan en minst lika viktig roll som nationell identitetsskapare.

På det hela taget visar författaren på ett fascinerande sätt hur den dominerande ideologin runt fotbollen lyckades bevara sin borgerliga karaktär, samtidigt som den fick anpassas genom att uppta eller tolerera en rad idéer och praktiker från arbetarklassen. På så sätt utgjorde fotbollen en parallell till samhällsutvecklingen i stort. Andersson menar också att det redan tidigare än i samhället i stort uppkom en sorts ”svensk modell”

inom fotbollen, präglad av centralism och klass-samarbete. På 1930-talet hade nästan alla väsentliga samhällskrafter tagit till sig fotbollen, och många såg i sporten en inkarnation av folkhemmet med dess klass-samarbete – inte minst i de då allt framgångsrikare lagen från mindre bruksorter. Resonemanget är kittlande och slående, även om det kanske starkare borde ha betonats att detta minst lika mycket var en samtida ideologi som ett faktiskt samband. Jag skulle också vilja kritisera de (fåtaliga) resonemangen om att denna utveckling harmonierade med en ”svensk mentalitet” kännetecknad av konfliktundvikande och en ”förnuftsorienterad me-delväg”. Bättre vore kanske i stället att tala om en ”svenskhetsideologi”, för att undvika vanskliga resonemang om en nationella mentaliteter.

Att Torbjörn Anderssons avhandling är ovanligt lång, över 750 sidor, är inte alls så negativt som man skulle kunna vänta sig, även om det säkert hade kunnat gå att komprimera texten. Detta uppvägs dock med råge av att *Kung Fotboll* är författad med ett levande, chosofritt och underhållande språk, som samtidigt lever upp till alla krav på vetenskaplig exakthet. Författaren lyckas mycket väl med att presentera generella utvecklingslinjer i sitt stoff, samtidigt som nyanserna och mångsidigheten tydligt kommer fram. För en bredare läsekrets tjänar boken förhoppningsvis till att rubba på den utbredda nostalgiska och mytiska bilden av svensk fotbollshistoria. Som akademiskt arbete fyller Anderssons avhandling ett stort tomrum. Den kommer för lång tid framöver att utgöra ett centralt pionjärverk inom det förhoppningsvis växande forskningsfältet svensk idrottskultur, men den har också bidragit till fördjupade perspektiv kring moralsyn, bildning, skötsamhet och egeninne i 1900-talets svenska kulturhistoria.

Samuel Edquist, Uppsala

Linnea Forsberg: *Stormaktstidens Stockholm tar gestalt. Gaturegleringen i Stockholm 1625–1650*. Stockholmia Förlag, Stockholm 2001. 260 s., ill. English summary. ISBN 91-7031-117-X.

Gestaltningen av stormaktstidens Stockholm tar i Linnea Forsbergs avhandling sin början i Riddarholmskyrkan i Stockholm 1634, då Gustav II Adolf skulle jordfästas. Stockholm var vid den här tiden på väg att bli centrum i den nya stormakten Sverige och en gature-

glering var ett av leden i de planer med vars hjälp staden skulle göras till landets huvudstad. Det är utifrån framväxten av gatunätet på Norrmalm, som Forsberg vill visa vilka konsekvenser den första av Stockholms två viktigaste tillväxtperioder fick för staden och stockholmarna. Hon gör det utifrån en estetisk ansats, där regulariteten i stadsplaneringen förutsätts skapa ordning och reda samt utifrån en politisk ansats som ställer frågor kring hur initiativet fördelats i huvudstadens omvandling. Vilka aktörer dominerade fältet, var det stadens myndigheter eller statsmakten? Den stora eldsvåda som drabbade Stockholm 1625 hade gett möjlighet till en nydaning av den centrala staden och det är också i detta år som Forsberg egentligen börjar sin undersökning. Den främre tidsavgränsningen till 1650 motiveras av att det var drottning Kristinas kröningsår och att staden då reglerats även ute på malmarna. Källmaterialet till undersökningen utgörs av handlingar från kronan och staden – de som hade att hantera gaturegleringen.

Boken skänker rik kunskap om såväl estetiska stadsplaneideal, som de omfattande konsekvenser regleringen fick för de boende i staden. Framställningen har blivit ovanligt spännande då den dramatiserats i två olika scenbilder och däremellan ett intermezzo. Dramatiseringen i inledning och avslutning skymmer dock inte sikten för en faktaspäckad och rik analys interfolierad av planritningar, tomtöres- och mantalslängder, kartor, protokollsutdrag, särskilt detaljerade kvartersbeskrivningar över femton kvarter i området samt inte minst en hel rad illustrativa teckningar och kopparstick.

Under ett fåtal år på 1600-talet förvandlades Stockholm till en modern huvudstad och en viktig del i stadens tillväxt var den gatureglering, vars framgångsrika genomförande förklaras bl.a. av att administrativa reformer genomfördes samtidigt. De administrativa funktionerna delades upp mellan statsmakterna och stadens myndigheter. Den nya regulära stadsplanen hade gjort tillväxt möjlig och som Forsberg påpekar kan vi idag, på vilken modern Stockholmskarta som helst, fortfarande se 1600-talets rutnätsplan och gatumönster i stadens centrala delar. Den nya paradgatan som skapades blev Drottninggatan.

Forsbergs avhandling avslutar projektet ”Stockholm blir huvudstad” vid Historiska institutionen på Stockholms universitet. Den utgör samtidigt nr 157 i serien Monografier utgivna av Stockholms stad.

Birgitta Svensson, Lund/Stockholm